

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

1581

ع
ف
KAM
ع

www.ketab.ir

اخلاق اسلامی

جلد پنجم

(مبانی اخلاق اسلامی)

سر شناسه: زارعی، مجتبی، ۱۳۴۶
عنوان: اخلاق اسلامی جلد پنجم (مبانی اخلاق اسلامی)
نام پدیدآور: زارعی، مجتبی.
مشخصات نشر: قم، مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه،
۱۳۹۷.

مشخصات ظاهری: ۲۰۰ ص.
شابک: ۹-۷۷-۷۵۵۰-۶۰۰-۹۷۸
یادداشت: کتابنامه: ص همچنین صورت زیر نویس.
موضوع: اخلاق اسلامی.
موضوع: تربیت اخلاقی
شناسه افزوده: حوزه علمیه. دفتر تدوین متون درسی،
گروه علمی اخلاق.

شناسه افزوده: حوزه علمیه قم، مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه
ردیف: ۱۳۹۶ ۳۵ الف ۲ ز / ۸ / ۲۴۷ Bp
ردیف: ۲۹۷/۶۱ دیوبی:
شماره کتابشناسی: ۴۴۷۶۸۹۲

۱. از کتبه صاحب‌الزمان، استاذ، ر و طلاب کرامی درخواست
می‌شود ما را از نظریات خود نسبت به کتب مذکور، متنی از طریق
پایگاه الکترونیکی WWW.TMD.IR مطلع فرمایند
۲. برای اطلاع از بودجه‌بندی کتاب به پایگاه الکترونیکی فوق
مراجعه شود.

اخلاق اسلامی

جلد پنجم

مجتبی زارعی

دفتر تدوین متون درسی

ناشر: مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه

نوبت چاپ: چهارم، بهار ۱۳۹۸

شمارگان: ۴۰۰۰ نسخه

قیمت: ۱۴۰۰۰ تومان

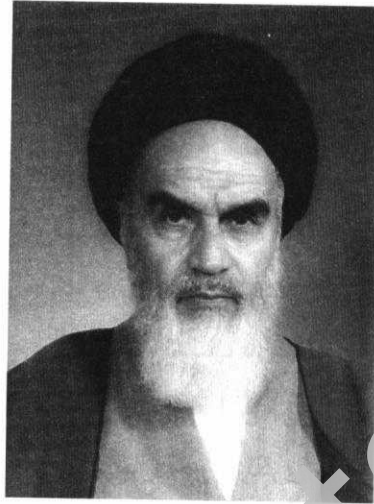
همه حقوق محفوظ است.

انتشارات: ۰۲۵-۳۷۷۴۸۳۸۳

دفتر تدوین متون درسی حوزه‌های علمیه:

۰۲۵-۳۲۹۱۰۹۷۰

WWW.TMD.IR

خداوندا ! آینه دل را به نور اخلاص روشنی بخش، و زنگار شرک و دویینی را
از لوح دل پاک گردان، و شاهره سعادت و نجات را به این بیچارگان بیابان
حیرت و ضلالت بنما، و ما را به اخلاق کریمانه متخلق فرما، و از نفحات و
جلوه‌های خاص خود که مختص اولیاء درگاه است ما را نصیبی ده، و لشکر
شیطان و جهل را از مملکت قلوب ما خارج فرما، و جنود علم و حکمت و
رحمان را به جای آن‌ها جایگزین کن، و ما را صاحب خود و خاصان درگاهت از
این سرای درگذران، و در وقت مرگ و بعد از آن با ما با رحمت خود رفتار
فرما، و عاقبت کار ما را با سعادت قرین کن، بحق محمد و آله الطاهرین
صلوات الله علیهم أجمعین.^۱

امام خمینی قدس الله سره

۱. شرح چهل حدیث (اربعین حدیث)، ص ۲، امام خمینی رحمه الله.

مقدمه دفتر

در طول تاریخ تشیّع، حوزه‌های علمیه متناسب با شرایط دوره‌های تاریخی، عهده‌دار تبلیغ و اجرای دین بوده و به نشر معارف اهل بیت علیهم‌السلام برای قلوب مشتاق و تشنگان حقیقت اهتمام داشته‌اند. بی‌تردید دستیابی به این هدف، نیازمند تربیت نیروهای مؤمن، متخصص و کارآمد است. از آن جا که «استاد»، «شاگرد» و «کتاب درسی» سه رکن مهم در هر نظام تعلیم و تربیت است، برنامه‌ریزی متناسب با اهداف و نیازهای هر دوره، نیازمند وجود اساتید توانمند و تدوین متون درسی متناسب با آن می‌باشد.

یکی از اقدامات قابل توجه در چند سال اخیر بازنگری در برنامه آموزشی حوزه‌های علمیه است. به این منظور برای آموزش هر یک از علوم حوزوی، توسط گروهی از صاحب نظران، اهداف و سرفصل‌هایی تنظیم می‌شود، و سپس دفتر تدوین متون درسی در راستای تحقق این برنامه جدید آموزشی، تلاش می‌کند تا با بهره‌گیری از میراث گذشتگان، علوم مختلف حوزوی را متناسب با مراحل آموزشی در قالب کتاب‌های به هم پیوسته درسی، تدوین و ارائه کند. یکی از این متون درسی، کتاب‌های اخلاق اسلامی است که برای آموزش دانش اخلاق اسلامی در مرحله شناخت^۱ در نظر گرفته شده است که پنجمین مجلد از این مجموعه به بیان مبانی اخلاق اسلامی اختصاص دارد.

امید است اساتید گرامی با ارائه نظرات سازنده خود، ما را در تدوین بهتر کتاب‌ها یاری نمایند و طلاب عزیز با استفاده از کتاب‌های برنامه جدید، بهره لازم را در بالندگی علمی و تربیتی خود و ترویج معارف دینی کسب کنند.

۱. مرحله شناخت دومین مرحله از مراحل آموزشی (آشنایی، شناخت و تسلط) است که برخی از شاخصه‌های آن در «سخنی با اساتید» آمده است.

در اینجا فرصت را غنیمت می‌شماریم و از مؤلف محترم حجت الاسلام و المسلمین
مجتبی زارعی و از تمامی دست‌اندرکاران تدوین و تکمیل این اثر، به ویژه اساتید گرامی
حجج اسلام و المسلمین آقایان: محمد عالم زاده نوری، علی هدایتی، مصطفی فیض و
محمد حسین صاعد رازی قدردانی نموده و تلاش خالصانه آنان را ارج می‌نهمیم.
دفتر تدوین متون درسی حوزه‌های علمیه

سخنی با اساتید

آموزش اخلاق اسلامی که متکفل حوزه مهم و گسترده‌ای از معارف اسلامی است، برای طلاب حوزه‌های اسلامی امری ضروری می‌باشد. در برنامه جدید حوزه علمیه، آموزش این دانش به صورت نظام‌مند و در سطح دومین مرحله آموزشی (شناخت) پیش بینی شده است.

این مرحله، دوره شناخت تفصیلی است؛ و به عبارت دیگر مرحله رساندن طلاب به توانایی شناخت استدلالی و تفسیر مفاهیم و آموزه‌های اخلاقی برای تشخیص فضائل از رذائل و دستیابی به ملاک‌های واضح و روشن در رفتارهای اخلاقی است. هدف رفتاری این دوره تخلق به اخلاق اسلامی و حل مسائل شخصی و اجتماعی در حوزه تربیت اخلاقی است.

برخی از شاخصه‌های این مرحله عبارت است از:

الف. عمق بخشیدن به درک مفاهیم و اصطلاحات اساسی و اشاره به مفاهیم و اصطلاحات فرعی علم اخلاق؛

ب. عمق بخشیدن به درک قواعد و قضایای اساسی و اشاره به قضایای فرعی علم اخلاق؛

ج. بیان ساختار تفصیلی علم اخلاق و تحلیل روابط موجود بین عناصر و اجزای مباحث علم اخلاق.

بیان مباحث اخلاقی در قالب سلسله مراحل آموزشی، زمینه را برای ورود به مباحث بالاتر و تخصصی فراهم می‌کند. سطح تخصصی اخلاق، به‌ویژه با رویکرد فقه اخلاقی، خود از شاخصه‌های خاصی برخوردار است که اعمال آن‌ها در این سطح، با دشواری‌های جدی روبرو است. در فقه آیات و روایات سه گونه اقدام صورت می‌پذیرد:

- استظهار: تفسیر متن با بهره‌گیری از قواعد ادبی و قواعد زبانی علم اصول؛

- تفریع: تطبیق مفاهیم و قواعد عام و کلی بر مصادیق و موارد؛

- **تحلیل:** کشف روابط و علل انتساب حکم به موضوعی خاص؛ به عنوان مثال در روایت آمده است: «دَلِيلُ التَّفَكُّرِ الصَّمْتُ». فهم ظاهر این روایت چندان پیچیده نیست، ولی در این که چه نسبتی بین سکوت و شکل گیری فرایند تفکر وجود دارد نیاز به تحلیل است. با وجود اختصاص این شاخصه ها به مراحل تخصصی، تلاش شده تا حد امکان، نکات روش شناختی به ویژه در اهتمام به تحلیل مفردات و تحلیل محتوا و اعتبار روایات اعمال شود؛ البته در مرحله بعد به تدریج رویکرد تحلیلی بیشتر خواهد شد.

کتاب حاضر پنجمین کتاب از حلقات آموزش اخلاق و آداب اسلامی است که مطابق با سرفصل های مصوب به مبانی اخلاق اسلامی اختصاص یافته است. هرچند تبیین مطلوب این مبانی، زمانی بیش از زمان اختصاص داده شده را می طلبد، ولی با توجه به اهمیت این مباحث، در نگارش این کتاب کوشش شده است تا مطالب اساسی در هر یک از موضوعات ذکر شده متناسب با همین زمان کوتاه بیان شود.

از آنجا که بخشی از مبانی اخلاق اسلامی در کتاب های عقاید و معارف دفتر تدوین متون از منظر کلامی ارائه گردیده است، و از سوی دیگر لازم بوده که از منظر اخلاقی (به ویژه با رویکرد تلفیقی) نیز بررسی و ارائه شود، لذا از مؤلف محترم درخواست شد آیات و روایات این مباحث را در متن کتاب نیاورند و برای تسهیل در مراجعه و مطالعه اساتید محترم و طلاب عزیز در پاورقی ارائه نمایند.

امید است این مجموعه، علاوه بر زمینه سازی مسیر جهاد در دانش اخلاق، بتواند با تبیین صحیح اخلاق اسلامی بر اساس مکتب اهل بیت (علیهم السلام) زمینه را برای عمل به تعالیم ناب اخلاقی فراهم سازد و مشمول عنایت خاص حضرت بقية الله الاعظم (عجل الله تعالی فرجه) قرار گیرد.

و الله يهدي إلى الحقّ و إلى الطريق المستقيم

گروه اخلاق

فهرست مطالب

مباحث مقدماتی

۳	۱. تعریف و موضوع علم اخلاق (درس اول).....
۴	۲. مفاهیم اساسی.....
۴	الف. اخلاق.....
۵	مفهوم لغوی.....
۵	مفهوم اصطلاحی.....
۶	ب. تربیت.....
۶	مفهوم لغوی.....
۷	مفهوم اصطلاحی.....
۹	ج. تربیت اخلاقی.....
۱۰	د. ترکیه.....
۱۰	مفهوم لغوی.....
۱۱	مفهوم اصطلاحی.....
۱۳	۳. غایت و فایده اخلاق (درس دوم).....
۱۵	الف. بهره‌مندی از رحمت الهی.....
۱۷	ب. کمال روح.....
۱۷	ج. آرامش روحی.....
۱۸	د. حیات طیبه.....
۱۹	ه. عبودیت و تقرب.....
۲۴	۴. اهمیت و فایده علم اخلاق.....

۵. تاریخچه علم اخلاق (درس سوم)..... ۲۵
- الف. پیدایش علم اخلاق ۲۵
- ب. مکتب‌ها و روش‌های اخلاقی ۲۷
۱. اخلاق فلسفی (عقلی) ۲۷
۲. اخلاق عرفانی (سلوکی) ۲۹
۳. اخلاق نقلی (مأثور) ۳۲
۴. اخلاق تلفیقی ۳۳
۶. ساختار علم اخلاق و قلمرو موضوعات ۳۵
- شیوه اول ۳۵
- شیوه دوم ۳۶

بخش اول: مبانی اخلاق اسلامی

- فصل اول: مبانی هستی‌شناختی ۴۱
۱. مراتب وجود (درس چهارم) ۴۴
۲. وجود مادی و مجرد ۴۴
۳. عوالم هستی ۴۶
۴. جهان غیب و شهادت ۴۷
۵. علّیت در نظام هستی ۵۱
۶. فقر ذاتی ممکنات ۵۲
۷. ضرورت علّی - معلولی (درس پنجم) ۵۵
۸. سنخیت علّی - معلولی ۵۶
۹. نظام مندی هستی ۵۷

۵۸	۱۰. شعور هستی
۵۹	۱۱. هدفمندی
۶۱	۱۲. حرکت و تغییر در عالم ماده
۶۳	۱۲. تراحم در عالم ماده
۶۵	فصل دوم: مبانی الهیاتی
۶۸	۱. وجود خداوند متعال (درس ششم)
۶۹	۲. احدیت خداوند
۷۱	۳. رحمت الهی
۷۴	۴. خالقیت خداوند
۷۷	۵. مالکیت خداوند (درس هفتم)
۷۸	۶. ربوبیت خداوند
۸۰	۷. الوهیت خداوند
۸۱	۸. علم الهی
۸۲	۹. حکمت الهی
۸۷	۱۰. عدل الهی (درس هشتم)
۹۵	۱۱. ولایت الهی (درس نهم)
۱۰۷	فصل سوم: مبانی انسان شناختی
۱۰۹	۱. مخلوق بودن و نیازمندی ذاتی (درس دهم)
۱۱۰	۲. دوساحتی بودن
۱۱۳	۳. کرامت ذاتی
۱۱۶	۴. گرایش‌های متضاد

۵. فطرت الہی (درس یازدهم) ۱۱۹

۶. تغییرپذیری ۱۲۵

۷. مختار بودن ۱۲۸

۸. حب ذات ۱۲۹

۹. حب بقا ۱۲۹

۱۰. کمال حوی ۱۳۱

۱۱. هدفمندی ۱۳۲

فصل چهارم: مبانی فرحاه شناختی ۱۳۵

۱. مرگ (درس دوازدهم) ۱۳۸

۲. برزخ ۱۴۴

۳. قیامت (درس سیزدهم) ۱۴۹

۴. دوزخ و بهشت ۱۶۵

الف. دوزخ ۱۶۵

ب. بهشت ۱۶۷

فهرست منابع ۱۷۵